

מזמור לט

(ה) למנצח לירותון מזמור לדוד. כלום' שחברו דוד ונתנו לירותון שהיה מן הלויים ומן המשוררים והכוונה בו כענין מזמור שלפנינו תשובה על הקונות ותפלה על הלוי ושאר צרותיו והזכרת האויבים המלעיגים עליו לאמר תלא יראתך כמלתך (איוכ ד ו) וברש¹) פירשוהו על הגלות והנזרות הגדולות שיסבלו בו העם הנבחר והכל נאות לענין כדרך מזמור שלפניו לפי לשון הספרש ושפע דבורו ואנחנו נפרש הפרטים על ענין הראשון. והוא שאמר (ג) אש מרה דרכי מחטוא בלשוני לתת תפלה לאלהים על הקיפו אותי בצרות עם צדקתי וחם לכבי ואשמר לפי המחסום אשר נהתי בה שלא יצא מפי דבר כנגד מעשה האל ומשפטי ישרו ואם' בעוד רשע לנגדי כלום' כשיבואוני הצרות מצד הרשעים שונאי האל לא אבקט ולא אתן תפלה לאלהים. (ג) נאלמתי דומיה כלום' נעשיתי כאלם מרוב תשוקתי והחשיתי מרוב רי' מרוב השתקעי בחלוי נואשתי מכל תקוה עד ששתקתי מרוב רי' מהתפלל²) על שלוחי וכאבי נעכר רי' נשחת ואם' נעכר על הכאב דרך הפלגה כאלו הכאב עצמו נעכר ע"ד מתדפקים על הדלת (שופטים י"ט כב). ואם' (ד) חם לבי כלום' אע"פ שקר עתה התנהגתי בדרך זה עתה [חם] לבי בקרבי עד שבהגיגי רי' בדברי תבער אש ורברתי בלשוני (56a) (ה) חודיעני ה' קצי רי' חודיעני קצי וכשרני בו כדי שאצא מן המצר הגדול הזה. והנרא' מסקרא זה שהיה מסתק בכוסו וחזר לתשובה ואם' חודיעני ה' קצי רי' הבינני רי' הדריכני בהנהגה שאתבונן בקצי ושאכיר מדת ימי מה היא מעומה ושארע מה חדר אני כלום' כמה אני חדר ונמנע מזה העולם. או פירושו מה אני מוגבל בחיי' אלו ולשון חדר מגור' יושבי חדר (ישעי' לח יא) ועל זה אם' (ו) הנה טפחות נחת ימי כלום' מדה מועטת מלשון טפח וחלדי כאין נגדך³) אך כל הבל כלום' הכל גמור בתכלית כל אדם נצב מלה רי' אע"פ שהוא עומד בשלוח זמן רב כי לסוף (ו) אך בצלם יתהלך איש רי' כחשך מלשון צלמות ואף בקרבי הוא כן ולחנם ולחבל יהמיון על הטמון כי יצבור האיש ויתעמל ולא ידע מי יאסוף אותו בסותו. ועתה אחר שכן (ח) מה קויתי ה' בזה העולם תוחלתי לך היא לזכות לחיים הנצחיים, ולכן אני מתפלל שתצילני מפשעי (יב) וחרפת נבל אל תשימני כלום' שאני עתה להם למלה ולחירוף ואני נאלם לפניהם (י) כי אתה עשית בהנחילך להם כבוד עם קשי פשעם וחטאתם ולי נחת מכאובות וחלויים ולכן (יא) חסר מעלי נגעך כי איני יכול עוד לסבול כי מתגרת ירך רי' ממלחמת נגעך אני כליתי ואם יש בי

(1) עיין מ' שו"ם וגם הובא בפירשיי זמ"י לפ' ומו"י סב בשם מדרש אנדה.

(2) בכ"י סתפלל. (3) בכ"י נגדי.

עונות כבר לקחתי משפטי ודיני ותוא (יג) בתוכחות על עון יסרת איש ואמ' איש על עצמו. ותמס כעש חסודו ר"ל חסדות שמנו ועובי בשרו וכעש חוזר על הפועל כלום' כמו העש שאוכל הכנר כן חסדית בשרו אבל נחמתי על כל צרות העולם הזה בראותי כי הכל וכו'. ולכן (יג) שמעתי תפילתי וכו' לנקותי מעונות. כי גר אנכי עמך כלום' שהיום בא ומהר נוסע ואם יאריך בחייו יהיה תושב ככל אבותיו (יד) השע טמני ר"ל הרפה זיקל חכאכ¹ הגדול הזה מעלי ואבליגה ר"ל ואתנפל² עד שאוכל להשלים רצונך בטרם אלך ואינני יכול עוד להשלים חסרוני כאמרו כי אין מעשה וחשבון ודעת והכמה בשאול אשר אתה הולך שמה (קהל' טי) וכמו שדרוש³ מי שמרח בע"ש יאכל בשבת (ע"ז דף ג).

מזמור מ

(56b) (ה) למנצח לדוד מזמור. נראה שהמזמור הזה נאמ' אחר רשואתו⁴ והודה לשם עליה⁴ עם תפלת הנצלו מכל האויבים. והוא שאמ' (ג) קוה קויתי ה' כלום' שבטחתי בו ונעניתי. (ג) ויעלני סבור משל על הצרות ובור שאון עניני בור שיש בו מים רבים שיוצא מהם קול המיה ומיט היון ר"ל מיט הנדבק ארגילוש בלעז⁵. וי"ט יון כמו מיט ובא על דרך אדמת עפר (דני' יב) ויקם על סלע רגלי ר"ל שהעמידני לכמה כונן אשורי לנחותי במעגלי צדק. (ד) ויתן בפי שיר חדש כלום' המיב לי עד שהכרתי בחסדו וחדשתי לו שיר חדש לתהלה. יראו רבים ויראו ר"ל שייראו מצרות הזמן ויבטחו בה' כמוני. (ה) אשרי הנכר אשר שם ה' מכטחו ולא פנה אל רהבים ר"ל אנשי שחץ וגאווה לעורו ולא אל שמי כזב ר"ל הנוטים לדברי כזב. ושטי הוא מנחי העין והוא מלשון כי תשטה אשתו (במד' ה) שהוא מנחי הלמד והם ב' שרשים וענין אחר. (ו) רבות עשית אתה ה' כלום' לא זאת בלבד הגיענו מסך אבל תסיר נפלאותיך ומחשבותיך אלינו וענין מחשבותיך כלום' שאתה מסבב להצילני בהשגחתך כענין התעשת⁶ האלהים לנו (יונה א ו) ואין ערוך ודמיון אליך ואם אבא להגיד ולדבר לא אוכל כי עצמו מספר. (ז) זכה ומנחה לא חפצת כלום' אין עיקר הכוונה בהם אבל אזנים כרית לי לשמוע בקולך כענין הנה שמוע מזבח טוב (ש"א טו כב) ואם ברעתי זה (ח) אמרתי הנה באתי לפניך בסגלת ספר כתוב עלי ר"ל ספר התורה שמוטל⁷ עלי לקיימו וחפצתי (ט) לעשות רצונך... ותורתך בתוך מעי לא דבר הפת לבד (י) ובשרתי צדקתך בקהל רב ופירסמתי

(1) בכ"י הכוכב. (2) נראה להגיה ואתנפש והוא כמו שפירשו רש"י ואחרים ואתחזקה. (3) בכ"י רשואתי. (4) בכ"י על שם. (5) בל"צ argile. (6) בפס' אולי יתעשת. (7) בכ"י שמוט.

נפלאותיך וכל ענין (יא) צדקתך לא כסיתי ולא כחיתי ר"ל לא העלמתי וענין תשועתך אמרתי כמו הגדתי שלא מצינו לשון אמירה בלתי סמיכות מי שנאמ' לו. וי"ט¹) כי מלת לקהל רב חוזרת למלת אמרתי כי אל"ו²) היתה נקשרת עם לא כחיתי היה לו לומר מקהל רב כמו אל"ו³) תכחד ממני (יהוש' ז יט). ואחר הודאתו התפלל שלא יפסוק (57a) ולא ימנע רחמיו ממנו אבל יצרנו י"ב תמיד כי הוא יום חסד ואין צריך להשגחתו⁴). (יג) כי אפפו ר"ל הקיפו עלי רעות לאין מספר והשיגוני עונותי עד שלא אוכל לראות ברעתי ולבי עזבני ר"ל שכל עצתי אברה ממני ועל כן (יד) רצה ה' וכו' עו' יבושו וכו' (טו) וישומו על עקב בשתם ר"ל שיהיה להם שטמון בשכר בשתם שהיו מביישים אותי ושהיו שמחים ברעתי ואומרים האח ר"ל שמה. (יז) וישישו כך מבקשיך וכו' (יח) ואני עם היותי עני ואביון לנגדו ה' יחשב לי ר"ל שאהיה חשוב בעיניו כענין רפאים יחשבו אף הם כענקים (דברים ב יא) אין כסף נחשב (דה"ב ט כ).

מזמור מא

(6) למנצח מזמור לדוד. נראה שזה המזמור נאמ' על חליו להתודות מתוך חליו ולתתפלל לאל שיקימו מערש דוי וירפאנו וזכר בו שמחת האויבים ותוחלתם במיתתו ואמ' על זה (ב) אשרי משכיל אל דל ביום רעה וכו'. ורוב מפרשים יפרשוהו על המבקר את החולה ויהיה דל כמו חולה כענין מדוע אתה ככה דל בן המלך (ש"ב יג ד) ויראה לשיטה זו שהוא משבח את המבקר כשיבא לראות את החולה בכוונה שישגיח בו להשלים לו מה שצריך לו ומשכיל כמו מתכונן ומשגיח ואז על ידו ימלטו ה' ביום רעה ר"ל תוקף החולי שיצילהו מן המות ועוד (ג) יאשר בארץ לטוב מעשיו שיגדיל עוד לעשותו. ואל תחנהו וכו' לדעתם רומז על הרעה שהזכיר שלא יתנהו⁵) בנפש אויביו ר"ל ברצון האויבים, וכן אמרו (ד) ה' יסעדנו על ערש דוי. ואמ' כל משכבו הפכת בחליו כלום' שהאל יסעד אותו החולה שנהפך לו משכבו ממנוחה לעמל כי המשכב עיקרו למנוחה. ואח"כ דבר מהאויב שלא יבא לבקרו ושיקוה במיתתו ואם יבא לבקר שוא ידבר כמה חרה לי שאתה חולה⁶). (ה) ורפאה נפשי ר"ל רפואת גופו מחליו. ומ"ם נראה שכוונתו להעיר את החולה שתהא רוב מחשבתו להצלת נפשו וקרא היצר הטוב דל ע"ד ילד מסכן ונחם⁷) ואמ' אשרי המתכונן

(1) כך פי' רד"ק. (2) בכ"י כאלו. (3) בכ"י לא. (4) כי הוא יום חס' וגו' זה אינו מוכן ונראה שצ"ל כי אין יום שאין צריך להשגחתו. (5) בכ"י תחנהו. (6) כך כתוב בכ"י אבל בכ"י כתו' כמה חרה שאתה חולה' ונרשם למעלה באותיות קטנות. זה אינו מן הספרי. ובכ"י נוסף אחר 'שאתה חולה': לבו וכו' וגם מן המראים עצמם כאוהבים ותוא ענין גם איש שלומי אשר בסחתי בו אוכל לחמי וכו'. (7) קהלת רבה לפסוק זה ד יג.

והנותן מחשבותיו עליו תמיד ואז כיום רעה ר"ל לעת המות (57b) ימלטהו
 ח' מן השחת¹ וישמרתו ויחיהו רומז על החיים הנצחיים ויאשר בארץ
 רומז לזה ג"כ כענין לעולם יירשו ארץ²). ואל תתנהו ר"ל מיתתו כנפש
 אויביו ר"ל להיות מיתתו כמיתת הרשעים שהם אויביו, או פירושו שלא יתן נפשו
 בכלל הנפש הסתאוה שהיא מקור כל אויביו ר"ל העונות וזהו ענין (ה) רפאה
 נפשי. ואמרו כי הטאתי ר"ל כי הטאתי ואני צריך תפלה ויש לפרשו כמו
 אע"פ. ושאר המקראות חוזרים לענין תפלה על רפואת חליו והדבור על האויבים
 השמחים ברעתו וענין ה' יסעדנו כמו שפירשנוהו וכן ואני אמרת ח' חנני
 הוא תפלה על רפואת גופו ונפשו. וחזר לדבר על רשע האויבים וזדונם ואמ'
 (ו) אויבי יאמרו רע לי כלום' שיתנבאו ברעת החלוי וכבדו עד שיקוו ויאמרו
 סתי ימות וכו' (ו) ואם בא לראות כלום' הם יתנבאו עלי אע"פ שלא יבואו
 לראותי ואם אולי יבא א' מהם לראותי³ ויחוקני בדבריו שוא ידבר ולכו
 יקבץ און לו ר"ל שבמחשבתו יאסוף כל המקרים המתנגדים לי כלום' איך ינצל
 וכל אלו המקרים נמשכים בחליו וזהו יצא לחוץ ידבר כלום' שכשיבא לראותי
 יחריש או יראה עצמו כמנחם וכמחוק וכשיצא⁴ לחוץ ידבר עלי כמות נפשו
 ויתלחש⁵ עם חבריו עלי ויאמר עלי (ט) דבר בלי על יצוק בו כלום' מקרה⁶
 הנבל נשפך בו ר"ל חלוי מר וקשה כחלוי הרשעים כענין הכמות נבל ימות אבנר
 (שיב ג'ג) או ירמוז על חמא גדול כלום' עונש הראוי לרשע ידבק בו ויי⁷ יצוק
 חוק וקשה מלשון מצוקי ארץ (ש"א ב ח). ואשר שכב כלום' זה ששכב על
 מטתו לא יקום עוד. (י) גם איש שלומי וכו' רומז על א' מן המראים עצמם
 כאזהבים והגדיף עלי עקב ר"ל להיותי לו למרמס וי"מ מארב מלשון ואת עקבו
 (שם) מים לעיר (יהושע ח יג). (יא) ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם ר"ל
 שאני ארע להם אבל שבמדת משפטיך יענשו על מה שעשו לי עד שאהיה אני
 סבה לעונשיהם⁸ והסבה נקראת כמה פעמים בשם הפועל כמו שביארנו בקצת
 חיבורינו וכמו שאמ' אל תכריתו את שכמי הקחתי כליו לא תהיו סבה להכרתם.
 ואז ארע שחפצת כי (יב) כשלא יריע אויבי עלי (58a) כלום'⁹ שלא ישמח
 עלי והוא מענין תרועה. ואמ' (יג) ואני בחומי כלום' אכיר שבתומי ותפלתי

1) בכ"א כתוב הנצחי ובכ"ד כתובה המלה באופן שיש לקרותו הנצחי וגם
 השחי כי האותיות נון וצדי כשהן מחוברות הישב נראות בכתב זה כשי"ן והספורים שכתבו
 את כתבי היד שניהם שעו ובלו ספק היה לפניו שחי. (2) ישעי' ס כא וכפירושו בסנהדרין צ.
 (3) בכ"א לראותי ויראה עצמו כמחוק לבני שוא ידבר כלום' שבמחשבתו הפך דבריו או
 נפרש ואם בא לראות כמו אע"פ שיבוא לראותי ויחוקני בדבריו שוא ידבר וגו' וזה נראה
 נכון. (4) בכ"ד כיצא ובכ"א וכיוצא ויצא. (5) בכ"ו ויחלש. (6) מקרה
 חסר בכ"א. (7) בכ"א ר"ל יצוק כמו חוק. (8) בכ"ד עד שאהיה לכל עונשיהם.
 (9) בעמוד זה חציו העליון משושש לגמרי והשלטתו ע"י כ"א.

חמכת כי בחסדך ורפאתני ותציבני לפניך לעולם ר"ל החיים הנצחיים. וכבר הארכנו כביאור זה המזמור יותר בחבור התשובה כחלק חב' ממנו. וככאן נשלם הספר הראשון ודרך העוזר בהשלמתו והוא ענין (יד) ברוך ה' וכו' מהעולם ועד העולם ר"ל שנברכהו לפניו כל ימי העולם עד שנגיע לע"ה ואז תהיה הודאתנו מאתו שלמה לגמרי:

ס פ ר ש נ י

מזמור מב

(ח) למנצח משכיל לבני קרח. פי' דוד חבר המזמור ונתנו לבני קרח לשוררו ובני קרח נאמ' על הלויים וידוע שקרח אע"פ שחלק עם משה מ"ם הוא היה נכבד שבלויים ולכן התיחסו הלויים אליו וכ"ש שמוזקו היו מגדולי הלויים כשמואל הנביא ובני הימן נכדו של שמואל. ומלת משכיל פועל יוצא כלום' שדברי המזמור יעוררו לב האדם וי"א שהוא שם בפלס ותודי נהפך עלי למשחית (דני' י ח) וי"א שהוא שם מונח על אחד סן השירים כמו שאומרים עכשיו פזמון והדומה לזה. וכוונת המזמור י"א שנאמ' על גלות בב"ב אבל עיקר הדברים מה שנאמ' בו בדרש שהוא נאמ' על הגלות הגדול' הזה הנקרא גלות ארום והוא שאמרו במדרש תהילים¹) ג' פעמים נאמ' במזמור זה לשון שחיחה כנפש כלום' מה תשתוחחי נפשי והוא כנגד ג' מלכיות שעתידות לבטל עבודת בית המקדש וא"ל הן בב"ב ויון וארום וכנגדן הזכיר דוד במזמור זה שחיחה כנפש ג' פעמים ואע"פ שנאמ' בלשון יחיד כי העם בכלל יזכר בלשון יחיד²). והתחיל על זה ואמ' (ג) כא"ל תערוג וכו' ואמ' א"ל לשון זכר ותערוג לשון נקבה פירושו³) כי א"ל ג"כ נקבה כמו עז בת שנחה ואין א"ל כן כי עז על כרחנו לשון נקבה שהרי הזכר נקרא תיש וכן שלא מצינו בשום מקום עזה אבל בזת אחר שמצאנו כן לנקבה א"לה על כרחך יש לדון על א"ל שהוא לשון זכר אלא שפירושו עליו שהוא על כלל המין שהוא כמו ויהי (58b) די⁴) שור וחמור (ברא' לב ו) ותערוג על כלל הכינופויא שלהם ועריגה הוא לשון צעקה והמיה סרוב תאוה וכוסף ותמלח תואת אצל הא"ל כמלת געיה אצל השור ונתימה על הארי ודומיהם ולרמיון הענין הפ"ל הלשון על נפשו ואמ' כן נפשי תערוג א"ל' והענין הוא שהא"ל מנהגו לאכול הנחשים⁵) והחסימות גובר בתוכם מצדם והוא במרבר מקום שאין המים מצויים לכך ומרוב תאוהם למים הזלכים ורצים בחוזק עד שימצאו אפיקי מים לרוות צמאם ולשון הפיקים יאמר על גומות עמוקות שירדו

(1) במ' תהילים ליתא ואולם רש"י הביאו בפסוק ג'. (2) מיחיד עד יחיד השמיט סופר כי"א בטעות. (3) אולי צ"ל פירושו בו. (4) גם בעמוד זה חציו העליון ממושש ומלאתי את החסרון סכ"א. (5) כך פי' רד"ק.

שם מים נגרים מן ההרים בכח והדמיון הוה שאנחנו מתחממים בנחשי הדורות בגלות ומתאזים תאוה יתירה להצטנן מחם הסבוכה הגדולה והוא שבאר (ג) צמאה נפשי. ואמ' לאל חי כי גם עוכרי האלילים יקראו לצלמיהם אלהים ולכן אמ' לאל חי. ומתי אבא ואראה פני א' רוסו על המקדש. (ד) היתה לי דמעת [לחם] (לכלם) רוסו היותה לו חוק בכל יום כאכילת הלחם על שהאויבים מכיישים אותי תמיד לאמר איה אלהיך. ואמ' (ה) אלה אזכרה כלום' אזכור בגלות זה הדברים הקדומים ובזכירתם אשפכה עלי נפשי ר"ל משל כאלו הנפש תמס¹) ותהיה למים ותצא דרך העין ברמז ומתו הענין שאזכור כי אעבור בסך ר"ל כשהייתי בזמן הקדום עובר לעליית הרגל כסנין גדול של בני אדם ואדם פי' אודה עמכם כמו דברו לשלום (כרא' לו) ר"ל שאתנהל עם אותם הגדודים לאט בשגרה וכבוד עד בית אל' ובקול רנה ותודה היה אותו המון חוגג לפני האל. וכמקוה ומיחל לישועה אמ' (ו) מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי ר"ל שתראני עלי לצרת הגלות הוחילי לא' כי עוד אודנו ישועות פניו ר"ל בישועות פניו ר"ל כשיושע אותי מן הגלות ומלת פניו²) רומזת היות הישועה מאתו לכדו וכמוהו אם אין פניך הולכים (שמות טו) והוא כענין אני ולא שרף והרמו על השגחה פרטית המיוחדת. ולרמוז היותו בטוח באל אמ' (ז) אלהי עלי נפשי תשתוחח כלום' שתכנע ותצטער לאורך הגלות על כן אני צריך לעוררה במדת הבטחון לזכור הפלאים שעשית לאבותינו אחר היאוש שאחר לכתם במדבר בארץ לא זרועה הובשתי להם את הירדן וכבשו ארצות עם חזק. וחרמונים מהר ר"ל החרמונים היושבים בהרים בערי המבצר (59a) שהיו הם חזקים בעצמם וכן שהיו מהר ר"ל שהיו עריהם בצורות בהרים היו מצער לנגדך וכבשתם תחת ידינו והנחלתנו את ארצם והשבעתנו משור תנחומיך לתת לנו גשמים בעתם עד שיהיה (ח) תהום אל תהום קורא לקול צנור' וקרא העננים צנורים כי הם כעין צנור שהמים יוצאים מהם. ואמ' דרך הפלגה שכשהיו המים יורדים בארץ ונבלעים בה היו יורדים בעמק עד שהיו מגיעים לסימי התהום כאלו המים מקבילים זה לעמת זה. וכל משבריך וגליך ר"ל משברי המים וגליו שהם מיוחדות לאל ית' עלי עברו כלום' בשבילי כלום' כאלו לא נוצרו אלא לעבודתי. או פירושו שכל השנחתך לא היתה אלא כי הן לנבול הן לעונש כמאמ' אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה וכו' (עמוס ג ב). והוא שאמ' (ט) יוםם והוא משל על זמן השלוח יצוה ה' חסרו ובלילה ר"ל זמן הצרות שירה עמי כלום' שאהללנו על הרע ככמוב ואעיר אז תפלה לאל חיי. ועתה בזמן הגלות (י) אומרה לאל שהוא מלעי ר"ל שהוא חזקי ומבטחי למה שכחתיני עד שאני הולך קודר בגלות מלחץ³) האויב. ולמה הראשון רפה ומלרע והשני

(1) בכיף תמאס, (2) וסלה פניו חס' בכיף, (3) בפסו' בלחץ אויב.

רגוש ומלעיל. וענין (יא) ברצח הוא כמו בחרב כלום' דומה בעיני כאלו ידקרני חרב בעצמותי כשיחרפוני ברבר זה ר"ל שיאמרו איה אלתיך. וסוף דבר חזר בכטחון באל ואמ' (יב) ישועות פני כלום' ישועה מפורסמת כאלו היא בפני ומלת ואלתי כמו לפני אלהי כאלו השגחה כלום' תבא פנים אל פנים.

מומור מג

והוא מומור קטן נמשך לזה כאלו הוא דבר אחד ואמ' (ה) שפמני כלומר שיקח משפטי ויריב ריבו מגוי לא חסיד ר"ל שאין בהם מרחם ומתנהג כחסד ומאיש מרמה ועולה תפלטני וכן ענין (ז) אלהי מעוזי למה זנחתי וכי. (ג) ואורך ואסתך רמו לגאולה (ז) ושמתת גילי רומז להפלטת כמו שיר השירים ואורך בכנור רומז על שיר בית המקדש.

מומור מד

(ה) למנצח לבני קרח משכיל. ר"ל מעורר לב האדם להיותו נוחן לב על הכאות וכוונת המומור נבואה על הגלות הארוך הזה וספר תחלת המעלה הקדומה כהלך נרו והשגחתו ית' עלינו ורדתנו ממנה בעונותינו והגיענו עד שפל (59b) בהיותנו חרפה לכל העמים ותפלה על יציאת הגלות ושובנו אליו כמקדם ואמ' על זה (ז) אלהי באזנינו שמענו הנפלאות הגדולות שעשית לאבותינו בימי קדם. ואמרו אבותינו ספרו לנו אבותינו בשם אבותיהם ואבותיהם בשם אבותיהם עם האבות הקדושים אשר עשית¹ הנפלאות בימיהם. (ג) אתה ירך ר"ל בידך ובכתך גוים הורשת ומלת ותטעם חוזרת על האבות כלום' שנמטעם באותם הארצות² תחת האומות אשר גרשו משם. תרע לאומים ר"ל האומות ותשלחם ר"ל ששלחם מן הארץ. וי"ם בו ענין הריגה מענין בשלח יעבורו (איוב לו ב) ולמד לאומים אות השמוש. (ד) כי לא בחרבם ירשו ארץ את הארץ ולא זרעם הושיעה להם אבל ימינך וזרועך ר"ל כחך ואור פניך הסגיע להם מחודך ומהשגחתך כי רציתם ר"ל (60a) רצית בהם ונלחמת מלחמותיהם. או נפרש כי השלמתם מלשון והרצת את שבתותיה (ויקר' כו לד) וכן לדעתי וכאב את בן ירצה (משלי ג יב)³ ואור הפנים הוא משל לישועה המגיעה מאתו ית'. ואמר אח"כ (ה) אתה הוא מלכי וגו' ודע שמדרך הלשון כשידבר הנביא על לשון הגלות פעם ידבר בלשון יחיד על שם העם ופעם לשון רבים על שם קבוץ הפרטים. וענין אתה הוא מלכנו אלהי כלומר שלא היתה עזרתנו גלויה ככוכב ומזל ומערכות עליונות אבל מאתך לברך הופעת השגחתך עלינו ואתה לברך היית⁴ המצוה

(1) ככ"י עשרה. (2) בכ"י הצרות. (3) וכן פי' הרב כביאורו למשלי שם

ותביא עוד דוגמאות אחרות. (4) בכ"י היתה מצוה.

ישועות יעקב. וצוה מצלי מקור כלום' אתה (60b) היית מלכנו לצוות ישועתנו.
 (1) ובך היינו מנגחים צרינו והיינו קמינו מבוססים ר"ל רוססים. (1) כי לא
 בקשחנו היינו כוטחים וחרכנו לא היתה המושקת לנו אבל אתה היית מושיענו
 (2) מצרינו והיית מביש משנאינו משכרם ובכל יום ובכל זמן חיו נסוך מגיעים
 אלינו עד שהיינו מהללים עצמנו (3) באלהים לפני כל העמים כי שאר כל האומות
 היו עוברות לכוכבים ולמזלות אבל שמך לעולם נודה סלה ולא תחשוב
 שאחרי התעופף כבודנו¹ וירדנו מזאת המעלה והגיענו לארץ חיינו בזה הגלות
 שנבקט בזה לחטוא בשפתינו ולכבנו ולתת הפלה לאלהים, לא כן. אבל כשהגיע
 הזמן אשר (4) זנחת ותכליםנו ר"ל שהעמדתנו נכלמים ביניהם ואיך יוצא
 כצבאותינו ר"ל שבחיותם בגלות לא היתה השגחתך עמם להיות גוסעים וחונים
 על פי השגחתך (5) ותשיבנו אחר יותר ממה שאנו לא השיבנו הצר בימי
 המעלה (61a) ומשנאינו שמו למו ר"ל שמו מסוננו לעצמם ר"ל בזו מלשון
 וחמה שוסים את הגרנות (שיא כג א) והוא ג"כ מבנין הקל והדגש לתפארת
 הקריאה והוא מלעיל לסמיכותו עם מלה זעירה כמו ולא עשו חסד (שופטים ח לה)²
 וכן (6) כצאן נתחנו מאכל כלום' לא כצאן העומדת לגזיוה או לגלות
 שארזינחם חומלים עליהם מצד תוחלת הרווח אבל כצאן העומדת לאכילה כלום'
 שתחליטנו בידם להריגה וכן שוריתנו ופורתנו בארצות. ואמר דרך הפלגה
 (7) תמכור עמך וכו' כלום' שהארכת הגלות עד שנרמה הענין למכירה שאין
 המוכר מקוה עוד לשוב אליו ועל זה הצד אמרו בדרש³ דרך הכטחה ונתתי
 משכני משכוני כלום' שלא אחליטנו שלא לפדותו וכן בנבואת הנחמות מי מנושי
 אשר מכרתי אתכם לו (ישעי נא) וכן בתכמתת (61b) יציאה מן הגלות ופרזי
 ח' ישוכן (ישעי לה י) כלום' כאלו הושמו כמשכון ושיחיו נפרים מיד המחזיק
 בהם אבל כאן דמה הענין למכירה לדוב אריכות הגלות. ואמ' בלא הזן דרך
 צחות כלום' מכרתנו כדרך מכירת הדברים השפלים שאדם מוכרם בדבר מועט.
 ואמ' אח"כ ולא רבית במתיריהם ג"כ דרך צחות כי דרך המוכרים שאפי'
 דברים הכלתי נערכים כשיוציאו אותם למכור ישימו עליהם ערך ראוי לראות אם
 יוכלו למכרם באותו ערך שמניחים עליהם ואם לא יוכלו למכרם ישפילו הערך
 סקט מעט עד שימכרו אותם במה שיוכלו אלא אם בדברים ששפלותם מפורסם וידוע
 ערכם אבל עשיתנו כמחורת הנודעת בשפלות כשהוצאתנו למכור⁴ לא היית
 מוציא אותנו בחזקת מחורה שיהא ראוי להניח עליה שום ערך עד ששמתנו
 (8) חרפה לשכנינו ולעג וקלם לסביבותינו ומשל בפיהם (טו) ומנוד

(1) להיכ חושע ט יא. (2) בספרים מדויקים אין דגש בסמך והשון בקמץ

שהוא משרש שסה ואם הסמך דגושה צריך לנקד השין בפתח ויהיה הפעל משרש שסה.

(3) תנחומא משפטים ט"ו יא. (4) בכ"י לטרור.

ראש בלאומים. ולמד בלאומים שורש כמו [ולאום] מלאום (ברא' כה כג) והיה ראוי להיות דגוש¹). וענין מגור ראש שיניעו ראשם עלינו לדיצנותם עלינו עם דעתם המעלה הקדומה וכל אנחנו רוצים להתראות² ביניהם. (ח' מקול³) מחרף ומגדף מפני אויב ומתנקם, ומתנקם לשון התפעל כלום' שמחרפין בכעס כאלו הרענו לו וירצח להנקם ממנו. ועתה חוזר לראשונות כלום' שעם כל אלו הצרות (יח) לא שכחנוך ולא שקרנו בכריתך (יט) ולא נסוג אחור לבנו מעבודתך ולא נמה לבנו ואשורנו מדרך תורתך אע"פ (כ) שדכיתנו במקום תנים כענין גם תנין חלצו שר (איכה ד ג) וזוה מלת כי (62^a) במקום אע"פ כמו כי עם קשי עורף הוא (שמות לג ג) וכן רבים. ואמ' ותכם עלינו בצלמות כלום' שפרשת עלינו אהל הצרות והמכוכות לעמוד בתוך האהל שהוא בחשך עני וערפל. (כח) ואם על כל זה (לא) שכחנו שם אלהינו בלבנו וגם אם התראינו לפניהם לכבדם לפרוש כפנו לאלהיהם ואף ע"י אונם והכרח (כז) אלהים יחקר זאת ובאה מלת יחקר עם בלתי היותו צריך לחקירה ע"ד בוחן לב וחוקר כליות⁴) (י"ט' יז י) והוא אמרו והוא יודע תעלומות לב. אע"פ שאינם נמסרים בפרסום והכוונה שיפרסם הידיעה בזה כאלו נחקר לכל ואמ' (נג) כי עליך וכו' כלום' שאף כשהיו מכריחים אותנו בכך היינו מוסרים עצמינו למיתה. ואמ' (נד) עורה למה תישן ה' ד"ם כי כשתמלק השנחתך מעלינו נעשית נגדנו כישן ובלתי משגיח ועל אותה הכוונה הוא אומר שיעור ויעיר השנחתו עלינו והוא ענין הקיצה אל תזנח לנצח וכן (כה) למה פניך תסתיר כמי שאינו רוצה לראות בצרת האחרים. (כו) כי שחה לעפר נפשנו ומלת [לעפר] להנעת השפלות והוא ענין דבקה לארץ בטננו כי הנופל מכין ידיו לסמוך על הארץ ואם יסעדו ידיו מסמיכתם הנה הבטן דבק לארץ וכן אחר שהענקו אל תכלית השפלות (כז) קוּמָה עזרתה לנו ר"ל לעזרתה לנו⁵) או פירושו קום אתה שאתה עזרתנו ופדנו למען חסדך אפי' אם אין אנו ראויים לכך.

מזמור מה

(62^b) (ח) למנצח וכו'. נראה במלת שושנים שהוא כלי ניגון נבחר ומלת טשכיל פירושה מעורר לב האדם להיותו נותן לב על הרבר ושיר ידירות משל על אחבה גדולה וחבה יתירה וכל זה הוראת היות המזמור נאמ' על ענין נכבד ורומז על אדם גדול והוא שפירשהו נבואה על מלכות שלמה והצלחתו

1) אין זה יוצא מן הכלל וכן המצא בלא דגש אחר ה' הידיעה במסלה לשפנים הלויים כרי שלא להדגיש מלה פעמיים. 2) אולי צריך לקרוא: וכל [עת] אנחנו רוצים להתנאות ביניהם וצ"ע. 3) בכ"י מכל. 4) שם חוקר לב בוחן כליות. 5) עזרתה הוא כמו לעזרה.

וחכמתו והיותו נבחר על שאר האחים וביאת כנות המלכים לנסותו בחירות והיות כנות
 רבות עושות חיל על ידי חשקו וכאמת הדברים מתישבים עליו הרבה אבל הנכון
 שאחר שבסומור שלפניו האריך בצרת הגלות האריך עתה בנחמת הגאולה ורומז
 על ענין מלך המשיח אשר תוחלתנו אליו ואמר על זה (ב) רחש לבי דבר
 טוב ורחש הוא ענין תנועה קלה וקמנה מלשון רחוש מרחשן שפותיה⁽¹⁾ וכן
 הרמז נקרא (63a) רחש לדקות תנועתו ולבי במקום שכלי כלומ' הניע שכלי מכה
 הנבואה דבר טוב ואומר אני דרך הקדמה שמעשי פעולת זה השיר היא
 למלך כלומ' ע"ש מלך נבחר עתיד לקום ואמ' לשוני עט סופר מהיר כלומ'
 מדרגת על הסדר והדברים מתוקנים כסדר העט החשוב אשר ביד הסופר המהיר.
 ואמ' (ג) יפיות זכו וכפל האותיות י"ם אותו בכל מקום להפלגה כמו זה
 וכמו ירקק או אדמדם שחרחרת ומ"מ קצת רבותי' היו מפרשים שכל כפל שבאות
 פ"א הפעל ועי"ן הפעל⁽²⁾ בא להפלגה כמו זה אבל כפולי העי"ן והלמ"ד הם מוכים
 חולשה כמו אדמדם ירקק והוא שאמרו רז"ל עליהם פתוך שביניהם⁽³⁾ כלומ' שהוא
 מעורב הצבעים אבל שהוא נומה לאדמימות ולדברי כלם זה בא לחיזוק היופי
 ומיחם עליו יופי על שאר בני אדם. ואחר ששכחו ביופי הצורה שכחו בסתק
 הריבור והוא ענין הוצק חן בשפתותיך כלומ' כאלו החן מוצק בפיו והלשון
 שליה השכל ונמצא ששכחו בשלשה (63b) דברים ביופי ובשכל ובנוקם⁽⁴⁾ הריבור
 ואמ' שעל כן ברכו אלהים להיות מלכותו לעולם. ואם נאמ' על שלמה אמ'
 לעולם כי כל שתשוב המלוכה לישראל אליו תשוב ר"ל לזרעו או רומז על כל
 ימי חייו כי לעולם נאמ' לפעמים על זמן נצחי כשהוא אצל השם ולפעמים על
 ימי חיי האדם ולפעמים על ארך זמן. ואם על המשיח רומז על היות מלכותו
 לעולם ר"ל כקיום העולם כענין ומלכותה⁽⁵⁾ לעם אחרן לא שתתיק (רנ"ב ב. סד).
 ואח"כ שכחו בנכורה וכיושר ואמ' שיחגור תרכו (ז) על ירך כסתנים שהם על
 הירך ויהיה אז (64a) תודך ותודך בניצוחך. ואמ' (ח) ותודך כלומ' וכן הדרך
 שתצליח ותרכב לא לכוונת זדון ונצוח אבל תשיב האמת על⁽⁶⁾ וענוה צדק
 ר"ל ענות צדק כי גדר האהבה⁽⁷⁾ שיתנשא האדם על המתגדל בשקר להשיבו אחר
 עד ישוב האמת על מכוננו כסאמ' ההתגדל על המתגדל ענוה וכמו שהארכנו
 בענין זה בילדותנו בחיבור התשובה. וענין ותודך נוראות ימינך כלומ'
 שימינך בעזר הצור תדריכך להניע חרבך הנה והנה בנוראות ונפלאות. וכן
 (י) חציך יהיו שנונים ואז יהיו תחתך עמים והחצים יפלו בלב אויבי המלך

(1) בכ"י מרחש שוופתיה ועיין מגילה כ"ז ע"ב. (2) בכ"י וענין הפעול. (3) עיין
 מסי נגעים פ"א מ"ב. (4) בכ"י בכעס וש"ס הוא שהחליף נון בקף ומס בסמך. (5) בכ"י
 ומלכותא. (6) צ"ל לחשוב אמת על מכוננו כמו בסמוך או יש למחוק מלת על.

כלום' במחשבתם ר"ל שייראו מהם כטרם כואם. ואפשר שמלת יפלו משמשת
 לשניהם כמו שביארנו בפסוק הלא נגד עינינו אוכל נכרה מכית אלהים שמהה
 זניל (יואל א טז). ויהיה (ו) כסאך כסא אלהים [כסא גדול] (64b) כדרך וישב
 שלמה על כסא ה' (ר"ה א כט כג) והוא חסר הנסמך כמו והנבואה עודד הנביא
 (ר"ה ב טו ח) כמו נבואת עודד הנביא וכן הארון הכרית (יהושע ג יד) העם המלחמה
 (שם ח יא). ואמר עולם ועד ר"ל כל ימי עמוד העולם על מכונו וכן שבט
 מלכותך יהיה שבט מישור כי אחת תאהב הצדק ותשנא כל רשע (ח) ועל
 כן משחך ה' אלהים אלהיך כלום' אלהי כל העולם שיהיה אלהיך כפרט
 ר"ל שתדבק השגחתו כך ביחוד ובהפלגה יתירה. שמן ששון ר"ל שמן נבחר
 המשמח אלה' ואנשים יותר משאר חביריך והמשל בהקמת המלכות כענין משחך
 ה' למלך. ושכחו אחר כך בטוב המדות הנמשלות לבגדים כענין בכל עת יהיו
 בגדיך לבנים (קהלת ט ח) חסירו הבגדים הצואים מעליו וגו' והלכש אותך מהלצות
 (זכרי' ג ד) וכענין מה שאזיל מלמד שריח בגדיהם של צדיקים (65a) סעין העולם
 הבא¹) והוא ענין (ט) מרואהלות קציעות כל בגדותיך כלום' שהסתקרב
 להם ירגיש בריח טוב כאלו היו שם כל אלו הסמים והכל משל לעריבות מדותיו.
 ואמ' מן היכלי שן כלום' שהבגדים מוצאים לך סמקום שהצטנעו²) שם בהיכלי
 שן והרמו כי המדות יבאו לך מאת המכוין להשלימך ולשלחך למחיה לגאולת עמו
 ודמה השמים להיכלי שן דרך הפלגה לשומע והוא שחור ואמ' סני שמהודך
 מני חייד נוספת ופירושו מאשר שמחוך מן הסקום אשר יצאה משם שמחתך
 והצלחתך. ואמ' (י) בנות להיותם תחת ממשלתו כענין האשה הנמסרת לממשלת
 בעלה ומלת ביקרותיך נאמרת על קבוץ כבודה³) כלום' בממשלותיך ובשררותיך
 אך כנסת ישראל תהיה המעולה שבהם והמיוחדת לך לכל עזרתך יותר מהאחרות
 כשגל⁴) המיוחדת לאיש המיד בחרר משכבו ותעמוד לימינך בכתם אופיר
 דמיון כאלו היא המלכה והאחרות כעלמות הכאות אצל המלך לעתים רחוקות אחר
 היותן נקראות בשם. ועל כן הוא מעורר שאר האמות להיות תשובתם
 (65b) והתחברם אלינו ותחת כנפי תורתנו בלב שלם ולא כמרמה ומדרך יראה
 לבד ואמ' על כל אחת מהם (יא) שם עיבת וראי כלום' התכונו והמי אונך
 לשמוע האמת ושכחי עמך זבית אביך בלב שלם ובדרך (יב) שיתאו
 המלך יפוך להכירך⁵) כי הוא אדוניך לבד והשתחוי לו. ואם על
 שלמה יפורש זה על הנשים הנכריות שתשובינה לרתו אבל עיקר הפ' שיפורש על
 המשיח. והמשיך ואמ' (יג) ובת צוד כלום' ואת בת צוד שהיית גדולה על כלן
 ושהיו עשירי עם מתלים פניך ומקדימים אותך במנחה וכן עמך שאר האמות

1) לא ידעתי מקומו וע' ביר לפסוק וירח את ריח בגדיו. (2) בכ"י שהנצפע.

3) בכ"י כבודות. (4) בכ"י כשלג. (6) בכ"י להפוך.

הרומות לך והוא ענין (יד) כל כבודה בת מלך פניה ר"ל רכה וענוגה
 ושם שבצות¹ זחב (66a) לבושה וכל אחת מהם (טו) תוכל למלך
 ברכות ולמד לרקמות במקום בית כמו איש הרגלי לפצעו (ברא' ד כג). ואמ'
 אח"כ שהאמות השפלות שאין להם דת ככתולות שלא ידעו איש אבל שהן נגרות
 אחר האומה הגדולה ורעותיה כלן מוכאות לך (טו) ותוכלנה בשמות
 זגיל ותבואינה בחיכל מלך לחסות תחת כנפיו. ולהכמתח המשך מלכותו
 לעולם דור אחר דור אמ' דרך נבואה (יז) תחת אבותיך יהיו בניך ותשיתמו
 לשירים ולמשלים בכל הארץ ויזכר (יח) שםך בכל דור ודור ועמים
 יהודיך² ר"ל שיקבלו מלכותו ויודו בו שלא לערער עליו לעולם כענין יהודה
 אתה יודוך אחיך (ברא' מט ח). זהו ענין המזמור ורכותי' דרשוהו³ על אברהם
 ואסרו יפ"פית נתיפית בעליונים אנכי מנן לך, נתיפית כחתתונים נשיא אלהים
 אתה בתוכנו והוצק חן בשפתותיך הנה נא הואלתי וכו' על כן ברכך
 וה' ברך את אברהם בכל. חגור חרבך על נצוח המלכים ונמשך לדבריהם צ"ח
 רכב להשיב העמים לעבודת האל לא בבקשת (66b) שררה וניצוח רק על דבר
 אמת ולא בנאוה רק בענוה וספר אהבתו בצדק ושנאתו הרשע ושעל כן נבחר
 ושם עי' בת וראי על שלחו בער רבקה לבנו ליצחק ורמו על מרותיה ההגזנות
 להשמע לאישה כדרך השכחים הכתובים בספר המזמור לנשי החיל ותעזוב ביתה
 ועמה ולשונה והנהגת תכשיטיהן ונענועי בית אביה והכל הוא⁴ ברכקה כמו
 שביארו קצת חכמינו ואז כל שאר הכנות ישתעברו אליה לשמוע און ושכ לברך
 ואמ' תחת אבותיך וכו'. וכן פירושו קצת כדרך נסתר וייחסו לשכל שם מלך כי
 הוא המלך בחכמתו עד שיתיפה בעליונים והוא כדמיון החתן והנפש שהיא חומר'
 לשכל היא הכלה ואמ' יפ"פית ולא יפית להורות שלא נברא כן מתחלת היצירה
 רק שהתיפה מעט מעט והוצק חן וכו' הכל המשך המשל וחגירת כלי החרב וניצוח
 הכחות המתנגדות עד שקראם אויבי המלך ושם עי' בת על הנפש (67a) שתשים
 כל השנאותיה בה' שתשכח שאר תלקיה שלא תפנה בהם כלל וזהו וכו' וכו' אביך
 ולא שתשכח את האב עצמו וכת צור משל להיותה הכבודה שבזמן ההוא ושנאמר
 כה ליושבים לפני ה' יהיה סחרה (ישעי' כג יח) משל על פנות החכמים אליו
 ושאר הרברים המשך המשל והדברים טובים בעצמם אלא שאין פשטי המקראות
 מתישבים כזה יפה.

מזמור מו

למנצח וגו'. כבר ביארנו בעלמות שהוא א' מכלי הניגון ונרא' שהוא
 מיוחד לעורך השמחה היתרה ולכן נתיחס לעלמות להיות כל שמחה גדולה נקדרת

(1) ושם מצבצות. (2) בכ"י יהודהו. (3) עיין ב"ר פ' נב. (4) בכ"י

כלום¹) לחשק העלמות ולנעם שיריהם. ואמ' (ב) למנצח ר"ל לאותו המשורר שבבני קרח ר"ל הלויים [על עלמות] שיר על כלי הנקרא עלמות וכן הוא אומ' בדברי הימים (א מז כ) ובניהו בנבלים על עלמות שיר. וכוננת המזמור לעת הישועה במלחמות הגוים בזמן גוג ומגוג ואמ' (ג) אלהים לנו סחסה ועוז ר"ל מן המלחמות ועזרה בצרות נמצא מאד כלום עז גדול מגוים רבים. ואמ' ד"ם (ג) על כן לא נירא בהמיר ארץ ר"ל כשיגיע זמן תוקף הצרות עד שירמה (67b) הענין להמרת² ארץ ר"ל השחתת הארץ ושובה מדבר ובסוף הרים בלב ימים והוא משל להשקעת מלכים גדולים וירידתם לא נירא בזה כי הכל למוכתנו כי אף (ד) כשיהמו מי הים ויחמרו ר"ל שיגרשו מרוב המייתם רפש זמים וגם ההרים ירקשו בגאותו ר"ל כנאות הים והמתקרנותו הוא יהיה לנו (ה) נהר שפלגיו ישמחו עיר אלהים שהוא המקום המקודש שבמשכני עליון ר"ל ירושלים (ו) ואלהים יהיה בקרבה להשיבה אל כנה לקיום גדול כל תמוט עוד על ידי אויב ויעזרה אלהים לפנות בקר. ר"ל בשחר. ולפנות כמו לפניו רומז על תחלת זמן המלחמה או מענין פנה היום (ירמ' ו ד) כלום שיפנה היום לערוב וכן לפנות ערב (דברי כג יב) שפירשו כשהערב פונה ובא ורומז על סוף המלחמה. ואמ' (ו) המו גוים כלום בזה הזמן באו גוים כלום שנתאספו כלם בהמיה גדולה לבוא עלינו למלחמה ומתו שם והוא ענין סמו ממלכות. וי"ל סמו מלשון הגיע כמלשון ארמי והאל נתן בקולו תסוג ארץ ר"ל כל (68a) עם הארץ ואז (ח) ה' צבאות עמנו וגו'. (ט) לכו חזו מפעלות אלהים כלום שנתכוננו על אלה כי כלם פעולות אלהיות אשר שם שמה וחרבן בארץ והוא (י) משכית עוד מהם מלחמות והוא ג"כ ענין קשת ישבר וכו' ועגלות הנושאות כלי זין ישרוף באש כי כלם ידעו את ה' ויכירו אלהותו או יהיה כאלו יבוא עליהם מאמר האל (יא) הרפו מחשכתכם ודעו כי אנכי אלהים ארום בגוים [ארום] בארץ כלום שכלם יכירוני וייתדו את שמי ולא יעברו לזר. וחזר ואמ' דרך תפלה לרוב הצרות שבאותו זמן הנקראות חבלי משיח (יב) ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה.

מזמור מז

(ב) למנצח וגו'. זה המזמור כסדר שלפניו רומז על זמן עכור מלחמות גוג ומגוג ושקוט הארץ וכל הנשואים יבאו לחסות תחת כנפיו והוא אמרו (ג) כל העמים תקעו כף כל [זה] הערת שמחה כענין ימחאו כף (מזמור צח ח) וכן הריעו לאל' ותכירו כי הוא (ג) עליון נורא ושהוא (ד) ילבר עמים

1) מלת כלום קשה להבין וי"ל להגיה זולתו במקומו ופירשוהו כל שמחה נעדרת ומסרה זולתו ר"ל בלא כלי הניגון הזה. 2) בכ"י להרמח.

תחתינו ר"ל ירמסם תחת הנהגותינו ובשקבודנו (ה) ויבחר בנו לתת (68b) לנו את נחלתנו המיוחדת לנו מימי קדם ונאון יעקב רמו לבית המקדש ואשר אהב חוזר לאל כאמרו אוהב ה' שקרי ציון (מזמור פז ב) ויתעלה (ו) אלהים בתרועה הזאת להיות כיום ההוא ה' אחד ושמו אחד כהתהפך אליו כל העמים לעבדו שכס אה' ולכן (ז) זמרו וכו'. וענין זמרו משכיל כלומ' זמרו כל משכיל ומשכיל שככם או הענין כלומ' זמרו לא זמר שמחה המונית אבל זמר סעודת לב ונותן שכל לשומעים (י) ונדיבי עמים ר"ל מלכיהם וגדוליהם ועם אלהי אברהם כלומ' שאברהם החל ליחד שמו ית' בעולם וזוה הזמן נגמר הענין להיות בכל העולם לא נפקד ממנו איש ואז יקראו כלם עם אלהי אברהם. כי לאלהים מביגי ארץ קרא הגדולים והנכבדים כמו אהבו הכו קלון סגניה (הושע ד יח) ואמרו מאד נעלה רמו כי לה' המלוכה וכו' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

מזמור מח

(69a) (6) שיר מזמור לבני קרח. כוונת המזמור שאחר התנבאו על התחלת הנאולה ומלחמת גוג ומגוג והחשקט ממנה והתהפך כל העמים והמדינות שפה אחת ברורה אמ' שמי' עיקר הקדושה ישוב לירושלים והיא תהיה לעולם לראש ואמ' שעם היות בזמן ההוא ה' אחד ושמו אחד ובכל מקום יהללוהו ויודו מלכותו, בעיר אלהים יהיה (ז) גדול ומהולל מאד. והתחיל כשכח המקום ואמ' (ג) יפה נוף כלומ' היפה במחוז ושהוא משוש כל הארץ הוא הר ציון וקראו ירכתי צפון כי הוא נוטה אל צפון ירושלים כדכתי' ואשב¹ בהר סועד בירכתי צפון (ישעי' יד יג) והיא קרית מלך רב ר"ל מלך גדול ואמ' זה על מלך המשיח וענין משוש כל הארץ ר"ל כי כל העולם משבחים אותה. וכדרש אמרו² אע"פ שצור אמרה אני כלילת יופי, היא אמרה, אחרים לא אמרו, סתליא אמרין לא כמה דאמך אמרה אלא כמה דאמרין מגיריא. ולרוב החכמה אשר תמצא שם אמ' (ד) אלהים בארמנותיה נודע למשגב כלומ' בחזק והתרוסמות. וזולתי³ פירש אלהים בארמנותיה ניכר להיותו משגב ומפלט לאוהביו⁴). ואמ' (ה) כי הנה המלכים נועדו ר"ל מלכי האומות נועדו עם גוג ומגוג ועברו יחדו דרך שם נראו שם נפלאות האל כאמרו ונשפמתי אתו בדבר וכדם וגשם שזמף ואכני אלנביש ואש ונפרית אמטיר עליו ועל אנפיו ועל עמים רבים אשר אתו (יחזק' לח כ) ובאמת (ו) תסתו ונתפלאו הרבה ונכתלו ואז נחפזו ללכת להתגייר ולחסות תחת כנפי אמונתנו כי (ז) רעה אחזתם

(1) בכ"י זמני. (2) מ' שוי"ט כאן ופי' מגיריא שכינים. (3) חרדיק.

(4) נ"ב והנ"ל כי בארמנותיה נודע האלהים לבני אדם והשיגו גבורתו.

על מה שהיו רואים על כן ברחו וזהו נחפזו ברעה¹) וחיל כיוצא בהוא עליהם כל אלו שהוכרנו (ח) ברוח קדים חזקה משכרת אניות תרשיש והיא עיר גדולה אשר בה היה סבוא גדול לספינות ומלת נועדו בחמץ פתח אפי' שהיא באתנת. והנכון לפרש נחפזו כמו נחפזו²) כלום נקשו כפתאים לרוב כהלתם. ואמ' (ט) כאשר שמענו כלום שישראל יאמרו אז כאשר שמענו מפי הנבואות כן ראינו בעיר אלהינו אלהים יכוננח עד עולם בלא הפסק ואנחנו כשמעינו מפי הנבואות היינו מיחלים להם והנה היום שקוינוהו מצאנו (69b) ראינו³). (י) ודמינו כמו קוינו כמו דמו עד הגיענו אליכם (ש"א יד ט) ובקרב היכלך כלום הסופתים אשר ייעדו הנבואות להיותם שם. ואמ' (יא) כשמך אלהים כן תהלתך כלום שמלת אלהים מונחת כענין שופט ומנהיג⁴) ואמ' שבזמן שהוא תהיה תהלתו כן בכל קצוי ארץ כי יפורסם אז יושר משפטיך לעין כל וצדק הנה במקום יושר כמו צדק צדק חרדוף (דברי' מז כ) והוא ענין (יב) ישם הר ציון וגו' למען משפטיך. וארץ בפסוק הזה בסוגר הארץ אפי' שהוא באתנת. ואמ' דרך הפלגה (יג) סבו ציון כלום שילכו במכיכה ויקיפוהו ויספרו המגדלים שבה וישיתו לבם (יד) לחילה ר"ל חוסותיה ויפסגו ארמנותיה כלום שיעלו בהם דרך המעלות והמדרגות מלשון פסגה או פירושו שיגביהו ענינם כלבם למען יספרו לדור אחרון ורמו על נפלאות הבנין כאמרו ושמתי כדכד שמשותיך (ישע' נד יב) וחכלית הכוונה שכן הפעולה הנכבדת יודע כי הפועל נכבד. או יפרש כי הוא הקרה לאומרים שיסוכו החר ויראו כמה מגדלים ראויים להיות שם ושיחשבו על תכונת החומות ויגביהו ארמנותיה וחוסותיה. וכדרך אחרת נראה לי על מה שאמ' במקום אחר (מזמ' כו ח) ה' אחתי מעון ביתך ודרשו בו למה אהבתי מעון ביתך מפני שהוא שקול כנגד כל העולם כלו⁵) שמתכונת הבית יתבאר לו סדר המציאות כלו עד שמתוכו יתבאר לו מעלת מציאו והוא ענין מה שנא' בנבואת יחזקאל (מג) הגד את בית ישראל את הבית... צורת הבית ותכונתו וסוכאיו וכל צורתיו ואת כל חוקותיו... וכל תורותיו הודע אותם. וכבר התעוררנו בקצת חיבורינו על מה שלא אמ' הראה את בני⁶) יש' את הבית וכן צורת הבית וכו' הראה אותם אבל לשון הגד והודע כלום שאין הענין תלוי בראיה חושית אבל בהגדתו⁷) והודעתו להם חסכון וכלל במלת צורתיו דברים⁸) שענינם יודע⁹) כאלו אם מצד השגת חוש אם מצד מושכלות ראשונות ובמלת תורותיו כלל הדברים הנודעים במופת

(1) בכ"י ברוח קדים. (2) ודאי ש"ס הוא וצ"ל נחפזו כל מ' נעשו פוחזים כפתאים וכן פירשי שופטים ש ד פוחזים בהולים במעשיהם לעשות בלא תבונה. (3) לה"כ איכה ב מז. (4) נ"ב או ר"ל כמו ששמך גדול כן תהלתך גדולה. (5) ע' הנחומא אלה פקודי מ' ב. (6) בכ"י נראה לכני ישראל. (7) בהגדה. (8) בכ"י ודברים. (9) בכ"י ויודע.

מצד הוראה ולימוד בחקירה (70a) והקש עיוני וכמלת חק כלל הדברים הנודעים¹)
 מצד הקבלה והנה נכללו באלו המלות כל הדברים הצריכים לאמונה עד שלא תשלם
 האמונה בהעדר אחת מהם כמו שביארנו בקצת חיבורינו ולזה אמ' הנה שיתבוננו
 בענין הר ציון והיכליו וארמונותיו עד שמצדם יתבאר להם²) סדר המציאות
 כלו וחלקיו עד שישנינו מזה מציאות האל ית' כבודו. ואמ' (טו) כי זה..
 ינהגנו על מות ר"ל כל ימינו יעמידנו בכחנו וחוקנו כבוסן הבחרות על דרך
 וכיסיך דבאך (דברי' לג כה) שפירושו אצלי כוסן מציאותך יהיה תקפך וחוקך
 כלום' שלא תחלש בימי הזקנה. ועלמות הוא מלה אחת וי"ם אותה כמו שהם
 שני מלות³) כלום' שינהגנו בכבוד עד יום המות או שאחר המות ינהגנו על
 מי מנוחות ליהנות מזיו השכינה ית' והוא ענין זר לחלוק תיבה אחת לשתים
 אלא שמצאנו כמוהו אש דת לכו (שם לג ב). וי"ם עלמות מלשון עולם כלום
 בנצחיות ובלעז דוראבלמינט⁴).

מזמור מט

(6) למנצח וכו'. כוונת המזמור להקיר לב האדם לתשובה ולהתבונן שזה
 העולם הבל ושאינ תכלית ההשתדלות רק לצורך העולם הבא ולקורר לב בני
 בני הנלות שלא יסוגו אחר בראותם הצלחת המתנגדים ושפלות עצמם בצרותיהם
 ובענים והוא אמרו⁵) (ב) שמעו זאת וכו' ויושבי ח'רד פי' היושבים בזה
 המציאות. (ג) גם בני אדם ר"ל ההמון גם בני איש ר"ל החשובים והחכמים.
 (ד) והגות לבי רומז על ציור המחשבה. ואמ' (ה) אמה למשל אזני כלום'
 לשמוע משלי החכמים וחידותם להוכיח נפשי בהם ואח"כ אפתח בכבוד
 חידתי להוכיח בה האחרים. ואמ' (ו) למה אירא בימי רע כלום' למה אדאג
 ואפחד על ימי הרעה שהם ימי הזקנה או ימי העוני עד שתביאני יראתי להתקמל
 בקנין המסון ולהשליך למור דרכי האל אחרי גוי בלכתי הנה והנה לאצור ולאסוף
 ולכנס והנה למוף [עון]⁶) עקבי יסוכני כי לרע (70b) ירוצו ויגרשוני
 מהסתפח בנחלת ה'⁷) ואמ' (י) חבוטחים וכו'. ולדעתי הוא דרך קריאה כמו
 חקחל חקח אחת לכם (במרכ' טו טו) כלום' אתם הבוטחים על חילם ואשר
 ברוב עשרם יתהללו מה יועיל זה לכם והנה הסות מחזר וכא סוכב ולא
 יוכל [איש] לפדות את אחיו בכל עשרו ולא יוכל לתת לאלהים כופר נפש אחיו
 לחציל מידו בעת אשר ירצה לחסיתו ולא סוף דבר איש את אחיו אלא גם

1) ככיי הנודעים. 2) ככיי לו. 3) לפי המסורה הם שתי מלות.
 4) Durablement. 5) ככיי אמרם. 6) עון חסר בכיי. 7) ני"ב או ר"ל
 לא אדאג בעולם הזה שהם ימי הרע ואחמה על הצלחותיו וישגיני עון עקבי אשר ירוצו לרע
 לחסיתם לקניית המסון מצד שהם בוטחים על חילם.

לנפשו והוא אמרו (ח) לא יתן לאלהים כפרו. ואח"כ דיבר על מיתת הנפש ואמ' (ט) ויקר פדיון נפשם כלום' שלא ימצא כמו וזכר ה' היה יקר (ש"א ג א) וכדי שלא למקוט בזה פירש¹) אח"כ וחדל לעולם כי אחר שלא טרח בעולם הזה אין מעשה וחשבון לעולם הבא ומי שטרח בע"ש יאכל בשבת²). ותמה על מחשבתם הפתית ואמ' (י) ויחי וכו' כלום' היעמוד במחשבתו לחיות לנצח ושלא לראות השחת אחרי ראותו (יא) החכמים שימותו והכסיל וחבקר יאברו ויעזבו כלם לאחרים חילם ואיך איפשר שלא יקבל תוכחת במחשבתו שיראה מן האחרים. ויחס לחכמים מיתה ולכסיל ובקר אבדן כי המיתה רומזת על הגוף בלבד. ואמ' (יב) קרבם בתימו לעולם כלום' בקרבם ר"ל במחשבתם הוא שיהיו בתימו לעולם ושהיו משכנתם³) לדור ודור כלום' שאינם דואנים על המות כלל ולא חששו לדבר אחר עד שלא פרסמו מעלתם רק על ארבות⁴). וענין קראו בשמותם עלי אדמות כלום' הכריוו עצמם לדוב חמוניותם על האדמה לבד⁵) והנה הוא טועה בכך כי (יג) האדם ביקר הממון בלי ילין כלום' לא ימשך עמו כי המקרים והמכות מתנגלות חסיד ואמ' כל ילין דרך הפלגה כלום' שאפי' לילה אחת לא ילין עמו ואז ישאר ככהמות. ונדמו הוא ג"כ ענין דמיון והזכיר נמשל ונדמו כי ידבר על הכלל ועל הפרט וי"ל שזה האיש טועה כי האדם אשר לא ילין ביקר ר"ל בשכלו ביראת השם הוא כבחמה. וילין רובו על המיתה כמו ונפשו בטוב תלין (מזמור כה יג) וכן השנינה וישנו שנת (זא) עולם (ירמ' נא זט) ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו (דני' יב ב). (יד) זה דרכם וראוי הוא כסל למו ר"ל סכלות ופתיות. ואמ' ואחריהם בפיהם ירצו סלה נראה לי בפירושו (כו) ואחריהם כמו ואחריהם כלום' ובסופם כשיכירו במות בפיהם ירצו מלה ר"ל שיבקשו נצחיות ויחלו פני האל שיושעם שיהיו סבני העולם הבא כאלו כל ימיהם התעסקו בעבודתו וגם זה לא מלכ ומנפש ולא שישבו גזירותיהם וחמסיהם ושיתאונן לבם על מה שקדם מן המרי⁶) ושאר הדברים הצריכין לתשובה רק דרך מצוה מלומדה בפיהם⁷). (טו) כצאן לשאל שמו כלום' והם במיתתם שמו עצמם לשאל (כצאן) כלום' גרמו שתחיה מחשבת בני האדם עליהם שהם כצאן ושאר הבחכות ושהמות הנצחית ירעם כלום' ינהיגם במקום צלמות ולא סדרים וירדו ר"ל וימשלו במ ישרים לבקר ר"ל לעולם הבא או ליום הדין שהוא בקר והוצאת כל תעלומה לאור או שהוא בקר לצדיקים כענין חרחה לכם יראי שמי (מלאכי ג כ) וכן ענין משל ועמותם⁸)

(1) בכ"י פירוש. (2) ע"ז ג. (3) בכ"י משכנתויו. (4) בכ"י אדמת. (5) נ"ב או ר"ל הכריוו בכל הארמות בסבת זאת המחשבה הנפסדת שמשכנתם לדור ודורים שהם ביקר בלי ילין וכו'. (6) בכ"י המכי ונקוד עליו שמא לאות שחסופר עצמו לא חבינו ולי"נ שהיה לפניו מרי או חמררים. (7) נ"ב או ר"ל ואחריהם בפיהם ירצו שילכו בניחם בדרכם מלה ושואחו דרכם (בניהם). ע"פ א"ע. (1) בכ"י ועשותם.

רשעים וגו' (שם כ). וצורם לבלות שאול יים כמו צורתם ר"ל נפשם תבלת
 שתאכר באכוד הגוף¹) או אפשר וצורם כמו וחזקם מלשון מצור החלמיש. (דברי
 ח מז) כלום' שכל חזקם ותקפם יבלחו חשואל וירדו בו מטה שהיה זכור לו ר"ל
 מהיכלי העונג אשר היא אצלו זכור. ואני אין מחשבותי וכונתי בזאת ההנחנה
 אבל כונת הנחנתי שיפדה אלהים (טז) נפשי מיד שאול בשעה שיקחני מלח ר"ל
 שיקחני קיחת עולם והוא ענין יום המות כענין לקח אותו אלהים (כרא' ה כד).
 וחזר להוכיח השומע (יז) אל תירא כי יעשיר איש כלום' שתרע בעצמך
 בראותך עשרו עד שתרצה להשתדל על זה לעזוב דרך החיים כי תנה כחיך יספיק
 לך המטט אשר נתן לך ה' אליך כהספיק לעשיר בעשרו וזה משפט זה המציאות
 העשיר לא ירבה והר"ל לא יחסיר איש כמתנת חלקו יהיה. ואם תחשוב שיהיה
 קניינו לאחר המות (יח) לא במותו יקח הכל ר"ל שום דבר מפני (בז) שלא
 כיון בממונו רק לדרך (יט) נפשו בחייו, לא שיגרום לו ברכה אחר המות
 בצדקה ובגמילות חסדים ומעשים טובים ואתה יודוך כי תיטיב לעצמך בהתקסק
 בתורה ובמעשים טובים. ונפשו ר"ל ש²) אותו רשע שכל כוונתו לחסית המסון
 (כ) תבוא בסוף ער דור אבותיו ותכלה עמחם ולנצח לא יראו אור³).
 וסיים דבריו לום' שהאדם שהוא נברא (כז) ביקר ר"ל בשכל וברעת ולא יבין
 בעודו בחיים הוא נמשל כבהמות.

מזמור נ

(ה) מזמור לאסף. כוונת המזמור להוכיח בני דורו ולהתרותם מאשר
 יקרה⁴) אתהם באחרית הימים כאמרו בנבואת יואל (ד ב) בימים ההמה ובעת ההיא
 אשיב את שבות יהודה וירושלם וקבצתי את כל הגויים והורדתיים אל עמק יהושפט
 ונשפמתי עמם שם. זאל אלהים פירושו שופט כל השופטים במדת הדין ואמ'
 ה' להורות על חיוב מציאותו לעולם' מאין התחלה או גכול זומן ואמ' דבר
 ויקרא ארץ לשון עבר כי כל מה שיעקדוהו הנבואות הוא נאמ' בלשון עבר
 אע"פ שהוא עתיד כלום' שכך נגזר לפניו. והודיע ענין הזמן שהוא שיקראו כל
 יושבי הארץ במזרח ועד מערב ר"ל שיעיר לבם לבוא כלם להלחם על ירושלם עם
 גוג ומגוג כמאמר יחזקאל (למ ב) והעליתך מירכתי צפון והביאותיך על הרי
 ישר'. ואמ' שההקרה הזאת תהיה (כ) מציון שהיא מצלל יופי ומטנה הופיע
 האל להעיר זאת ההקרה כמאמ' יואל (ד מז) וה' מציון ישאג ומירושלם יתן קולו

(1) נ"ב ר"ל שנתנו צורתם ונפשם לאברן [והוא] אברן הגוף ותרד מזבולו אשר בנה
 לשאול צר וקצר. או ר"ל שצורתם אשר ירדה להם מזבול ויהיה להם לההזירה מעלה מעלה נתנה
 לבלות שאול. (2) בכ"י שלא. (3) נ"ב או ר"ל המברך נפשו בחייו יודוך כי תיטיב
 לך בהנאות זה העולם. (4) בכ"י קרא.

ואמ' (ג) שיבא אל חינו לנקום נקמתנו מן הגוים ואל יחרש עוד אבל יבא עליהם בחוק אש לפניו שתאכל כל אשר תמצא וסביביו נשערת מאד ברוח סערת סוערת עליהם. (ד) יקרא אל השמים מעל כלום לקחת דין עמו מן האומות כענין ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור (מיב לט לה) וכן מן השמים נלחמו (שופטים ח כ) וכן בנבואת יואל (ר יא) שמה הנחת ה' גבוריך. או בא על דרך יפקוד ה' על צבא חמרום כמרום ועל מלכי הארמה (728) על הארמה¹ (ישעי' כד כא) על דרך ובאלהיהם אעשה שפטים (שמות יב יב) כלום שאוציאם ממדינתם שלא הגיע מהם שום הצלחה לתחתונים המתנגדים ואל הארץ כלום ואל כל יושבי הארץ מפרשים בה שמים וארץ מסש ורומז לדעתם קצת אמונות סקובלות בענין יום הדין ואומרים כי תנועת השמים והיסודות ותולדות השמים והארץ² יבטלו ביום הדין כמו שכתבנו דעתם כחיבור הגדול בקונדרים כתב הדת אשר חברנו בפרק חלק. ורבותי דרשו על ענין זה בהגדות אל השמים מעל רמז אל הנשמה ואל הארץ מתחת רמז לגוף כלום שיקומו נשמה וגוף לדעת זה בהיותם הראשונה אלה לחיי העולם הבא וכו'³). ואמ' (ה) אספו לי חסידיו וכו' קרא כל ישראל חסידיו ואמ' מעורר לב האמות כאלו הוא יצוה להם שיביאום לירושלם⁴ כדרך האמור בישעי' (יה ז) יוכל שו⁵ לה צבאות עם מסושך ומורט וכן והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' (שם סו כ) וקראם כורתו בריתי עלי זבח על שכשקבלו התורה כרת משה עמהם ברית בדם הזבחים כדכתי' וישם כאגנות ויזרוק על העם (שמות כד). וכדרש⁶ עלי זבח זו ברית מילה. ואמ' (ו) ויגידו השמים צדקו ונראה לי צדק העם ר"ל ישראל כי הנבואות יוכירו העם פעם לשון יחיד ופעם לשון רבים כלום שיפורסם צדקם לכל ויודע בהם כי אלהים שופט הוא מלה כהלקח נקמתם מהם. ואו ויגידו פתחה כנעיא⁷ כלום כאלו נעשה. ואחרי שיקח נקמתם מן הגוים יצרף את ישראל ויוכיחם ויבער מהם את הרעים וכאמרו בנבואת צפניה (ג יא-יג) אז אסיר סקרבך עליי גאותך ולא תוסיפי לגבהה עוד בחר קדשי והשארתי בקרבך עם עני ודל יחסו בשם ה' שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ובנבואת זכריה (יג ח וט) פי שנים יכרתו וכו' והבאתי את השלישית באש וכו' הוא יקרא בשמי ואני אענה [אותן] אמרתי עמי הוא והוא יאמר ה' אלהי וכתו' (ישעי' ד ג) והיה חנשאר כציון והנותר בירושלם (728) קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלם. והוא מתחיל לחיבתם שאחר הגאולה לימות המשיח תהיה יראת האל על בניחם ויגורו מיום הדין ותחל להזהירם שבשוב המקדש על מכונו לא יבטחו כחמאיהם

(1) בכי בארמה. (2) בכי הארץ. (3) סנהדרין צא: (4) בכי ירושלם.

(5) בכי וובילו שי למורא אבל מלות אלה ישנם במזמור עו יב. (6) ע' ש"ר פ' יט ט"ה. (7) ובספרינו היא פתחה בלא געיה וע' ר"ק.

בהביא את הקרבנות לבד בזולת התשובה שזוהו מה שהוכו בו מכה גדולה מקדם
 כהתיאש ממנה והיו בוטחים בהבאת הקרבנות והנביאים היו מזהירים אותם על זה
 תמיד כמאמר ישעיה (א יא) למה לי רוב זבחיכם וכו' ומלאכי (א י) מי גם¹ בכס
 ויסגור דלתים ולא תאירו מזבחי חנם ושמואל הנה שמע מזבח טוב (ש"א טו כב).
 ואמ' על זה (י) ש ש מ ע ה וכו' וא ע י ר ה בך והוא לשון התראה מלשון העד העיר
 בנו המיש (ברא' מג ג) ואמ' א ל ה י מ א ל ה י ד א נ כ י כ ל ו מ' א ל ה י מ ו ש ו פ מ
 ל כל ו א ל ה י ד כ פ ר ט כ ע נ י נ ר ק א ת כ מ י ד ע ת י ו כ ו' (קמוס ג ב). (ח) ל א ע ל ז ב ח י ד
 א ו כ י ח ד ו ע ו ל ו ת י ד ר י ל ו ל א ע ו ל ו ת י ד כ ל ו מ' א י נ ל ב י ע ל י ת מ א מ י ב ו א ו ב ל א
 ו י ד ו י ו ת ש ו ב ה כ י א מ ח י י ת י צ ר י ד ל ע ו ל ו ת (ט) ל א א ק ח מ ב י ת ד פ ר
 מ ס כ ל א ו ת י ד ח מ ה ג ד ר ר ו ת ש ה כ ח מ ו ת נ ע צ ר ו ת כ ח מ כ ע נ י נ ג ו ר מ ס כ ל ת ² צ א נ
 (חכקוק ג יז) (י) ז ב ח ר ר י א ל פ ה כ ל ו מ' ב א ל פ ה ר י מ ו ה י ה ר א ו י ב ח ר י מ א ל פ ו כ מ ו ח ו
 ח ל ו נ י ש ק ו פ י מ (מ"א ו ד) נ ט י מ נ ע מ נ י מ (ישעי' יז י) או נ פ ר ש ב ח ר ר י א ל פ מ ק ו מ ו ת ³.
 (יב) ו ז י ז ש ר י נ ר א ה ל י כ מ ו מ ז י ז כ ב ו ד ה (ישעי' מו יא) כ מ ו ש ו ד כ ל ו מ' מ ב ח ר
 ח ת ב ו א ו ת ו ה ו א ר מ ו ע ל ח מ נ ח ו ת ו ו ל ת י פ י ר ש ו ב ד ר ד א ח ר ת ו א י נ נ ר א ה ל י. (יג) א מ
 א ר ע ב כ ל ו מ' א מ ח י י ת ר א ו י ל כך. (יד) ו א ב י ר י מ פ י ר ו ש ו פ ר י מ ג ד ו ל י מ. (טז) ז ב ח
 ל א ל ה י מ ת ו ד ה ר י ל ש ת ת ו ד ה ע ל מ ע ש י ד ו ש ל מ ל ע ל י ו נ נ ד ר י ד כ ל ו מ' ו ב ו ה
 ת ש ל מ נ ד ר י ד ל ג מ ר י א ד כ ב ו ל ת ז ה ל א ת ו ע י ל ח ב א ת ה ק ר ב נ ו א ז כ ש ת ע ש ה כ נ
 ת ק ר א נ י (טז) ו א ח ל צ ד ⁴. ואחרי הוכיח כל העם בזה הענין הוכיח הלומדים תורה
 ואינם מקיימים אותה כי גם זו היא מכה קדומה כאמרו בפיו ובשפתיו כבדוני
 ולכו רחק ממני (ישעי' כמ יג) וזה ענין (טז) על פיך ולא בלבך. (יז) ושנאת
 מוסר ר"ל התורה שדרכיה דרכי נועם ומוסר. וענין (יח) ותרץ עמו כמו
 ותרצה (דב' זג) כלום רצית להיות ירך עמו וי"מ אותו כמו ותרץ והוא בדרך הזרות.
 (יט) ופיך שלחת ברעה כלום החלטת אותו לדבר כל רע ותצמיד מרמה
 חסר כלום תצמיד דברי מרמה כלום שתחכרם ותמזגם תמיד להיותם מוכנים
 בפין. (כ) תשב במושב לצים ותדבר אפי' כאחיד וקרוביך ותתן דופי שתגנם
 בדרכיך. (כא) אלה עשית והחרשתי ולפיכך⁵ כשלא הענשתך דמית היות
 אהיה כמוך בלבתי היותי יודע תעלומות ונסהרות⁶ ולכן עתה אוכיחך ואערכה
 לעיניך כל מה שעשית כאלו הוא כתוב לפני כענין מה שהיו אומרים כל עושה
 רע טוב בעיני ה' וכו' (מלאכי ב יז) והשיב בנבואה (שם ג יט) ושכתם וראיתם
 בין עובד אלהים וכו'. וי"מ אלה עשית והחרשתי כי כל אלה בני כפרה אבל על

(1) בכי בם. (2) בכי גול ממלא. (3) כיב ידעתי כל עוף תרים
 ואין כח באדם לדעת כלם כי רבים הם ואני יודע אותם. (4) כיב אחל צד ותכבדני
 בשומך מוצא שפחך לעשות או ר"ל תספר כבורי שהצלתיך. (5) בכי לפי.
 (6) כיב או איפשר היות מרמה בנפשו להיות כאל שאין מידו מציל כאמרו אדמה לעליון
 (ישעי' יד יד).

מה שחשבת שאהיה גוף כמוך על זה אוכיחך תוכחת נמרצת. (ג) וזוכה תודה ר"ל שעם הקרבן יתודה בלב שלם לכבדני ושם דרך כלומ' שמישים לבו על אורחותיו¹ עד שלא אצטרך לשום קרבן אראנו כישע אלהים בומן ההוא.

מזמור נא

(ה) למנצח מזמור לדוד (ג) בבוא אליו נתן הנביא והזכיה במצות האל ותתודה לפניו ואמ' חמאתי לה' והוא השיבו גם ה' העביר חמאתך לא תמות (שיב יר יג) ואז חבר זה המזמור להפלה על מליחת העון הגדול ההוא ואמ' (ג) חנני אלהים כחסדך כלומ' מצד המשפט ידעתי כי לא תנקני² וכן ענין כרוב רחמיך ואמר פשעי לשון רבים כי היה שואל מליחה לפי דרכו על כלם אע"פ שעקר כוונתו היתה על אותו העון שמא שאותו עון היה כולל לשתי עונות דבר בת שבע ופכת מות אוריה. ומ"ם עיקר כוונתו על עון בת שבע והוא שחזר ואמ' (ד) הרב כבסני מעוני כלומ' הרב רחמיך ותכבסני וי"ם [כאלון] הוא כתוב בהא ולפיכך פירשו רבים שהוא שם כלומ' ככסני מאד ככוס גדול³ (ה) כי פשעי אני אדע כלומ' ואחבונן בהם⁴ ולא אכפור (זכ' אותם לפניך כמו שעשה קין שאמר השומר אחי אנכי (ברא' ב). ואמ' (ו) לך לבדך חמאתי כלומ' שאיני צריך לזה לפיוס כ"א או להשבת חסם להם ונמצא העון מתעבירות שבין אדם למקום ומ"ם ידעתי דרך כלל כי תמיד עשיתי הרע בעיניך ומכיר אני בעצמי שאם תענישני חלף יהיה כדון וכמשפט ונמצאת הכרתי סבה שאם יעני עונש אודה שאתה צדיק בהנהנתך עלי וזכאי במשפטיך⁵. וכא למען במקום סבה כמו כספם וזהכס⁶ עשו להם עצבים למען יכרת⁷ (הושע ח ד). וחייב עצמו ואמ' (ז) הן בעון חוללתי. ולדעתי פ"י כל ימי מיום הולדתי לא עשיתי רק רע מעת הבריאה והעכור ואמ' זה דרך הפלגת כענין ופושע מבטן קורא לך (ישע' סח ח). ואמ' אח"כ (ח) הן אמת הפצת בטוחות כלומ' ואתה לא כיוונת בכריאת אדם לךך אבל כוונתך להיות לו מועצות ודעת. בטוחות כענין יסרוני כליותי (מזמור מז ז).⁸ [ובסתום] בדברים הסתומים חכמה תודיעני כלומ' בראתני כדרך שאדעם. ויש לפרש ניכ לדעתי הן בעון חוללתי וכו' כלומ' ואפי' כשאתנצל שזה בא מיצר הרע הנמוע בלב האדם הלא היה הנלחם עמו בצרי

1) ג"ב או מלת ושם כמו וישימו וישיבילו (ישע' מא כ) מכלי מים (איוב ד כ) ע"כ ובאמת שניהם בחסרון לב וכן דעת הסובר. 2) לח"כ איוב ט כח. 3) ג"ב ודמה הנשמה שהתגאלה לנפשית שתיים (ונדון) לבגר מטונף שצריך שחרה. 4) בכ"י חסם. 5) ג"ב [לך לבדך חמאתי] כי השוכב עם אשת איש חושא לאלהים כענין וחמאת לאלהים (ברא' לש ט) והרע בעיניך עשיתי בדבר אוריה. 6) בכ"י כתבונם (והוא שם יג ב). 7) בכ"י יכרתו. 8) ג"ב ענין אתה תפץ האמת שהיא בלב כאמרם רחמי ליבא בעי.